

Elviye-i Selâse'nin Son Yılları-III

MÜTAREKE ve MAHALLÎ TEŞKİLÂTLANMA

■ Yunus ZEYREK

Kars, Ardahan, Artvin ve Batum'la birlikte **Ahıska** ve Ahılkelek de Türkiye'ye kavuşmuş, hatta Bakü'de Türk unsurunu silmek için katliama başlayan Rus-Ermeni zulmüne son vermek için ordumuz Azerbaycan'a çıkmıştı. Türk milletinin artık esaretten kurtulduğu ve yaralarını sarmakta olduğu bir sırada -30 Ekim 1918'de- **Mondros Mütarekesi** imzalandı.

Mütareke hükümleri, ordumuzun şu anda bulunduğu yerleri boşaltmasını, hatta 1914 hududu gerisine, yani Sarıkamış'ın batısına çekilmesini ve silâh teslim etmesini isteniyor; genel kontrolü de İngilizlere bırakıyordu. O sırada doğudaki ordularımızın, *Bakü, Kars, Hoy, Rumiye, Gümrü, Batum, Çürüksu, Ahıska* ve *Ahılkelek*'te karargâhları bulunmaktaydı. Mütareke gereğince buraları tamamen boşaltmalıydık!

Bolşevik İhtilâli'yle sarsılan ve iç karışıklarla boğuşan Rusya'nın yerini başka bir güç almıştı. Rusya'da Kızılara karşı savaşıyan Beyazlara yardım etmek amacıyla İngiliz askeri Kafkasya'ya gelmişti. Beyazlar, Kızılordu karşısında tutunamayacak, İngiliz de buralarda Hristiyan unsurlara, Gürcü ve Ermenilere her türlü desteği verecekti...

Kars'ta bulunan Dokuzuncu Ordu Komutanlığı, bölgedeki erzak, eşya, silâh ve mühimmatın tamamen geriye taşınmasını sonra birliklerin çekileceğini bildirdi. Yerli İslâm ahalinin de Osmanlı'ya göç etmesine müsaade istedi fakat Harbiye Nezareti buna müsaade etmedi.

Türk askerinin Arpaçay'ın doğu yakasından çekileceğini öğrenen Ahıska ve İğdir ahalisi teşkilâtlanmaya başladı. Kış dolayısıyla boşaltmanın 1919 baharında yapılması talebimizi İngiliz tarafı kabul etmedi. Onların maksadı taşınamayan erzaka el koymak ve askerimizin açlıktan kırılmasını temin etmekte. Tonlarca gıda maddesi ve mühimmat, araç yokluğu yüzünden Kars, Ardahan, Sarıkamış ve

Batum'da yığılıp kaldı. Bölgede kıtlık tehlikesi vardı. Buralardan çekilecek birliklerin konaklayacağı Erzurum ve çevresinde de barınak, yakacak ve yiyecek ihtiyacı had safhadaydı.

Bölgenin ileri gelenleri, Amerika Cumhurbaşkanı Wilson'un, 1918 Eylülünde ortaya koyduğu prensiplerden biri olan milletlerin kendi mukadderatını belirleme esasına göre, Gürcü ve Ermenilere yem olmamak için teşkilâtlanmaya başladılar.

Fahrettin Erdoğan o günleri şöyle anlatıyor: "*Kars Mutasarrıfı Hilmi (Uran) Bey beni çağırdı. 'Arkadaş biz çekilip gidiyoruz. Halkı kongreye davet ediniz. Kars'ta kendi hükûmetinizi kurunuz, millî teşkilâtınızı idare için ele alın.'* Dedi. Kongreyi

toplatmak için de yardım edeceğimi vaat etti. Bölgedeki kaza kaymakamları ve mutasarrıflara haber göndererek Kars'ta toplantıya çağırdık. Bir gün sonra da Ahıska'da bulunan 3. Tümen Komutanı Halid Beyin gönderdiği Efsel ve Behçet Beylerle Akbaba'dan İsrail Bey geldi. Derhal geçici bir şûra hey'eti kurduk. Başkan Fahrettin; üyeler: Belediye Başkanı Yenigazili Hayrullah, Revan muhacirlerinden Ahmetoğlu Tagi, Karacantalı Hacıoğlu Ahmet, Ahıska'dan gelen Efsel ve Behçet Beyler, Akbaba'dan gelen Albay İsrail ve Rumlardan da Öğretmen İstefan Vafyettin."

5 Kasım 1918'de Borçalılı Kepenekçi Emin Ağa, Kağızmanlı Ali Rıza Bey, Pıroğlu Fahrettin (Erdoğan), Karslı Sarıhaliloğlu Muhlis ve Kars'ta Dava Vekilliği yapan Orenburglu Tevhiddin Beyden meydana gelen bir hey'et toplandı. Bu hey'et, Kars'taki ordu komutanı Yakup Şevki Paşa ile

Kars Mutasarrıfı Hilmi Beye başvurdu; Wilson prensiplerine dayanarak Kars Millî Şûrası kurmak için izin aldılar. Sancak ve kazalara haber göndererek buraların temsilcilerini kongreye çağırdılar. Kars İslâm Şûrası'nın ilk kongresi, Oltu, Ardahan ve Kağızman sancaklarıyla buralara bağlı



Cihangiroğlu İbrahim Bey

kazalardan gelen temsilcilerle 14 Kasım 1918'de gerçekleştirildi.

Kasım 1918 başlarında Iğdır merkezli **Aras Türk Hükûmeti** kuruldu; bu hükûmetin başkanı Ekberzade Emîr Beğ'di. Osmanlı subaylarından da yararlanan bu hükûmet, Erivan'ın güneyini, Iğdır ve Nahçıvan dolaylarını Ermenilere karşı müdafaa edecektir.

Bu sırada **Ahıska**'daki teşkilâtlanmayı **Hırtızlı Binali** (Uğurlu) Beyden dinleyelim: “Ömer Faik, Azgurlu Efrayim, Seyfeddin, Mecid, Tevfik, Ahıskalı Mühendis Osman Server, Bahşî, Ziya Bey ve ben, Kobliyan nahiye merkezi olan Rabat (Adigön)'ta Bahşî Beyin evinde toplandık. Durumu müzakere ettik. Bu toplantının ardından, Gürcü Parlamentosundan üç kişilik bir hey'et, bizi Yukarı Acara'nın merkezi Hula'da Kaymakam olan Rus albayı Hamşioğlu Cemal Beyin konağında görüşmeye davet etti. Rus zamanı Ahıska Kaymakamı olan İnşuğlu Gudaoğlu Mehmet Bey, Nahiye Müdürü hemşehrîsi Yüzbaşı Efsel ve Ömer Faik'le beraber gittik. İki gün müzakere ettik. Biz, ısrarla istiklâlimizi istedik. Onlar, meseleyi parlamentoda anlatacaklarını söylediler. Bu müzakereden birkaç gün sonra her taraftan Ahıska'yı kuşattık. Gürcü ve Ermenilere karşı ilk millî mücadeleyi biz başlattık. Ermeniler Server Beyi öldürmek istiyorlardı; biz onlara bu fırsatı vermedik. Gürcistan Parlamentosu tarafından davet edildik. Bu görüşmeye Ömer Faik, Efsel ve Efrayim Beylerle beraber gittik ve burada da istiklâlimizi savunduk. Ahıska'daki kuşatmayı kaldırm, meseleyi müzakere edelim, dediler. Biz de razı olduk. Efsel Beyle ben Gürcü Dışişleri Bakanı Gegeçkori'yle de görüştük. O da, 'Parlamentoda görüşür ve size cevap veririz.' dedi. O günlerde Ahıska'da şura kurma çalışmalarımız da devam ediyordu. Kars'tan Vali Muavini Dağıstanlı Alihan Kantemir Bey, bir arkadaşıyla Ahıska'ya geldi. Kars Şurası'yla birleşmemizi teklif etti. Cemiyet Başkanı Ömer Faik, Kantemir ve Azerbaycan Parlamentosu üyesi olan Ahıskalı hukukçu Bibinoğlu Ahmet Bey ve ben, bilâhare Türkiye'ye ilhak şartıyla Kars Şurası'na katılmaya karar verdik.”

Ahıska ve Ahılkelek Kazaları Geçici Komiserliği, bölge hakkında tarihî, sosyal ve etnik durumu anlatan bir bildiri hazırladı. Paris Konferansı'na gönderilen bildiride şu ifadeler yer almaktaydı: “Ahıska ve Ahılkelek kazalarının mümessilleri olan bizler, bir defa daha beyan ederiz ki halkının %92'si Müslüman olan bu iki kaza, hiçbir suretle Gürcü hâkimiyetine tahammül edemez. Zira bu kazalarda azınlık olan Gürcüler, malımıza, canımıza ve şerefimize birçok defalar kast etmişlerdir. Bu sebeple Gürcülere karşı üç ay savaştık. Yalnız bu mücadele bile onların hâkimiyeti altında yaşamamızın imkânsız oldu-



Pîroğlu Fahrettin Bey

ğunu ve bu hâkimiyetin kazalarımızda kurulduğu takdirde, Kafkasya'da karışıklığa ve devamlı mücadeleye sebep olacağını ispat etmek için kâfidir.”

Kars'ta Pîroğlu Fahrettin Beyin başkan olduğu 8 kişilik geçici hey'etle Kepenekçi Emin Ağa başkanlığında Millî İslâm Şûrası Merkezi Umumîsi adıyla bir hükûmet kuruldu. Hükûmetin başkanı Kepenekçi Emin Ağa ve yardımcısı da Pîroğlu Fahrettin oldu. Bu teşkilâtlanmadan civar kazalar da haberdar edildi. Toplanacak kongreye delegeler çağrıldı. Nahçıvan ve Iğdır'dan Batum'a kadar olan yerlerin 70 kadar temsilcisi, **30 Kasım 1918**'de Kars'ta Büyük Kongre'ye katıldı. Ahıska Millî Şurası'nı temsilen Efsel ve Behçet Beyler de, büyük Kars Kongresine katıldılar.

Bu kongrede, Türk ordusu çekildikten sonra bölgede yönetimi ele almak üzere **Millî İslâm Şûrası** adlı yerli bir hükûmet kurulması kararlaştırıldı. Bu hükûmetin başına da, daha önceleri Türk ordusunda önemli görevlerde bulunmuş olan Cihangiroğlu İbrahim Bey getirildi; Emin Ağa da yardımcısı oldu. Yine bu kongrede, mütareke hükümleri gereğince İngilizlere verilecek olan Türk ordusunun elindeki silâh ve cephaneden yararlanarak bölgeyi savunmak üzere Millî Şûra Ordusu kurmaya, Osmanlı Devleti'ne gönülden bağlı kalmaya ve Türk bayrağı kullanarak, adlî işleri de Türk kanunlarıyla yürütmeye karar verildi.

Kars Millî İslâm Şûrası, 7 Aralık 1918 tarihli itimatnameyle Kars eşrafından Atbaşızade Âsaf Beyi, 'durumu icab eden makamlara arz etmek ve takibinden geri durmamak' göreviyle murahhas olarak İstanbul'a gönderdi.

Kars'taki Osmanlı ordusu, Elviye-i Selâse'deki yiyecek maddeleriyle mühimmatı, yazışmalarla oyalama sonucu iki ay zarfında, halkın da yardımıyla ve öküz arabalarıyla Sarıkamış'a, oradan da trenle Erzurum'a taşıdı. 1919 yılı şubat ayı başlarında bölge tamamen tahliye edilmişti.

Bu arada bir İngiliz askerî hey'eti 11 Kasım'da Kars'a geldi. Müstahkem mevkiyi Türk ordu komutanlığından devraldı ve 26 Kasım'da iç kaleyi Millî İslâm Şûrası'na teslim etti. General Walker'la Ordu Komutanı Yakup Şevki Paşa 7 Ocak'ta Kars'ta görüştüler. Walker, yiyecek maddelerinin bir kısmının bırakılmasını, Ruslardan alınan mühimmatın kendilerine verilmesini ve Kars hükûmet idaresinin yakında bir İngiliz birliği ile beraber gelecek olan Ermeni heyetine teslim edilmesini istedi.

17 Aralık 1918'den itibaren çoğu Hintli olan 7000 kişilik İngiliz tümeni Batum'a çıkmış, 24 Aralıkta bu şehrin semalarında dalgalanan Türk bayrağını indirmişlerdi.

13 Ocak 1919'da İngiliz generali **Beach**, refakatinde Kars askerî valiliğine atanan **Yarbay Tamperly** ile 200 kişilik İngiliz askeri ve beraberinde de 60 kişilik bir Ermeni hey'etiyle Kars'a geldi. Meğer bu Ermeni hey'eti, Kars'ı teslim almaya gelen Ermeni hükûmeti üyeleriymiş! Gelenlerin arasında, İngilizler tarafından Kars'a vali olarak tayin edilmek istenen Ermeni Korganof da bulunmaktadır. İstasyonda trenden inen general ve yanındakiler, orada toplanan ve miting yapan yerli ahaliyi görünce şaşırdılar. Burada yapılan görüşmede, Sarıkamış'taki yiyecek maddelerinin Ermenilere verilmesi ve Ermenilerin Kars'a gelmesine karşı çıkılmamasını istediler.

Millî Şûra üyeleri, İslâm toprağı olan Kars'ı Ermenilere terk etmeyeceklerini kesin bir dille bildirdiler. Ayrıca, bir hükûmet kurduklarını, buraları yakıp yıkan, binlerce insanı katleden Ermenileri kesinlikle buraya bırakmayacaklarını, yerli ahalinin de açlıkla mücadele ettiğini, yiyecek maddelerinin halka dağıtılacağını söylediler. Burada bir nutuk veren hükûmet sözcüsü Mamiloğlu Tevhiddin Bey, "*Mevcut Rus istatistiklerine göre bugün Kars vilâyeti ahalisinin %85'i Müslüman, %15'i gayrimüslimdir. Şu hâlde 15 kişi, 85 kişiyi idare edemez! Bu husus, meşhur Wilson prensiplerine ve insanlık esaslarına da aykırıdır!*" dedi.

İkna etme çabasından sonuç alamayan general, Ermeni hey'etini Gümrü'ye geri gönderdi.

9. Ordu karargâhı 13 Ocak'ta Erzurum'a geldi. Ordu Komutanı Yakup Şevki Paşa da 25 Ocak'ta Kars'tan ayrıldı.

Ahıska'dan ayrılan 3. Tümen komutanı Halid Bey, Ardahan'a geldi. 3-5 Ocak 1919'da burada Hamşioğlu Rasim Beyin konağında bir kongre yaptı. Kongreye İttihatçılardan Dr. Hakkı Cenap,

Dr. Âbidin, Dr. Fuat Sabit, Filibeli Hilmi, Baytar Arif ve Erzurumlu Köseoğlu Cafer Bey katıldı. Bu kongrede, Mondros Mütarekesi'nin uygulanmaması için gayret edilmesi, silâh teslimi şöyle dursun daha ziyade silâhlanma, vatanın kurtuluşu için fedakârlık ve dayanışma içinde çalışma ve Kars Millî İslâm Şûrası bölgesi temsilcileriyle Ardahan'da yeni bir kongre yapma konuları üzerinde duruldu.

İkinci Ardahan Kongresi 7-9 Ocakta yapıldı. Bu kongreye öncekilere ilâveten şu şahıslar katıldı: Ahıska'dan Atabekoğlu Osman Server, Ahılkelek'ten Efsel ve Mehmet Ali, Çıldır'dan Dr. Esat, Kars'tan Cihangiroğlu İbrahim, Cihangiroğlu Hasanhan, Oltu'dan Haşimoğlu Yusuf Ziya, Şâkiroğlu Ahmet, Mehmet Ramiz, Olur'dan Hamşioğlu Rüstem, Kağızman'dan Ali Rıza, Şüregel'den Kerbelaî Mehmet.

İkinci Ardahan Kongresi'nde, Kars'ta **Cenubigarbî Kafkas Hükûmet-i Muvakkata-i Milliyesi** (Güneybatı Kafkasya Geçici Millî Hükûmeti)'nin kurulması, çekilen ordumuzdan mühimmat ve subay tedarik ederek askeri teşkilât hazırlanması, Trabzon'da çıkan ve Erzurum ve Batum'da çıkarılacak gazetelerle halkı aydınlatmak, dış dünyaya da tanıtmak, 3. Tümenimizin daimî yardımı gibi hususlar karara bağlandı. Bu maksatla Batum'da *Sada-yı Millet* gazetesi çıkmaya başladı.

Ardahan Kongresi kararları doğrultusunda 131 delegenin iştirakiyle 17/18 Ocak gecesi Kars'ta büyük bir kongre toplandı. Bu kongrede **Cenubigarbî Kafkas Hükûmet-i Muvakkata-i Milliyesi**'nin 18 maddelik anayasası kabul edildi. Parlamento Başkanlığına Çıldır'lı Dr. Esat Bey ve hükûmet başkanlığına da yine Cihangiroğlu İbrahim Bey getirildi.

Kars hükûmetinin anayasasında bilhassa şu hususlar dikkat çekicidir: Ülkenin sınırları Batum'dan Nahçıvan'a kadardır. Resmî dil Türkçedir. On sekiz yaşını dolduranlar seçmen ve 25 yaşını dolduranlar da mebus adayı olabilecektir. Seçimler tarafsız bir şekilde Türk'ün şânına yakışır bir şekilde yapılacaktır. Şayet Doğu Anadolu Ermenilere verilecek olursa Kars hükûmeti kesinlikle Türkiye'ye bağlı kalacaktır. Azınlıkların hukukuna riayet edilecektir...

Bu hükûmetin parlamentosunda temsil edilen yerler şunlardı: Kars, Batum, Murgul, Ardanuç, Acara, Şavşat, Ahıska, Ahılkelek, Oltu, Kağızman, Gümrü, Erivan, İğdır, Kamerli, Nahçıvan, Ordubad. Bu bölge toprakları 40.000 km², nüfusu da 1.535.84'ü Müslüman, 227.324'ü gayrimüslim olmak üzere 1.763.148 kişiydi.

İngilizlerle Kars hükûmeti arasındaki görüşmeler, Yakup Şevki Paşanın bıraktığı mühtedî Müslüman bir İngiliz olan yedek subay Ahmet Robenson'un tercümanlığı ile yapılıyordu.

Hükûmet, çalışmalarına devam ediyor, İngilizler de bu hükûmetin faaliyetini takip ediyordu.

İngilizlerin Kars askerî valiliğine tayin ettiği General Asser, 1 Mart 1919'da Kars'a geldi. O da önceki valinin isteklerini tekrarladı. İngilizlerin başlıca amacı, Ermenileri memnun etmektir.

Kars Şûrası'nda Oltu Mebusu ve ambarlardan sorumlu Müstahkem Mevki Komutanı olarak bulunan Hüseyin Köycü o günleri şöyle anlatıyor: “*Oltu Millî İslâm Komitesi'nin jandarması ile süvari ve piyade olmak üzere iki kısımdan meydana gelen bir tabur askeri vardı. 25 Mart 1918'de Türk ordusu Oltu'ya gelince bu komitenin de vazifesi sona erdi. Mevcut tabur ise Kars Şûra Hükûmeti emrine gönderildi. Kars'ta da 200 kişilik piyadeyle bir jandarma taburu, polis ve belediye zabıta kuvvetleri vardı. İngiliz generali Şûra Başkanlığına bir mektup yazarak görüşmek talebiyle hükûmetten bir hey'et çağırdı. Tercümanımız Ahmet Robenson'u da alarak Kars Valisi Mehmet (Araslı) Bey başkanlığında beş kişilik bir hey'etle generale gittik. Bize dedi ki, 'Hükûmetimin emri budur ki, ya Ermeniler Kars'a gelecek ya da Sarıkamış'taki ambarların zahiresi Ermenistan'a sevk edilecek! Generale cevap veren Mehmet Bey, Ermenilerin yapmış oldukları zulmü ve onlarla beraber yaşamının imkânsızlığını anlattı. Sarıkamış'taki zahirenin de ancak perişan hâldeki yerli ahaliye verilebileceğini, aksinin zulüm olacağını ifade etti. Birçok soru cevap faslından sonra hükûmet kurduğumuzu da söyledi. General, Allahaismarladık demeden salonu terk edip gitti. Biz de Şûra konağına geldik. Bizi bekleyenler hararetle karşıladılar. O gece Kars Millî İslâm Şûrası, **Cenubigarbî Kafkas Hükûmet-i Muvakkata-i Milliyesi** adını aldı. Bu sırada Batum'da bulunan Ahıskalı Osman Server Bey (Atabek), Acara'nın da teşkilâtlanarak Kars Şûrası'na dâhil olması için çalışmaktaydı. Osman Server Bey, Kars hükûmeti bakanlıklarının mühürlerini de Batum'da yaptırıp gönderdi.*”

Kars, Ermeni tehdidini bertaraf etmeye çalışırken kuzeyde, Ahıska ve Posof cephesinde de Gürcüler kaynıyordu. Brest-Litovsk Antlaşması şartlarını gönülsüz kabul etmiş olan Gürcüler, Ahıska, Kars, Ardahan ve Artvin'i ele geçirmek istiyorlardı. Mütareke ortamından yararlanarak 1 Mart 1919'da Azgur üzerinden Ahıska'ya yürüdüler. Osman Server Beyin öncülüğünde teşkilâtlanan Ahıska ve Posof ahali milisleriyle 3. Tümen'den kalan askerler, Gürcüleri püskürterek Azgur Boğazı ötesine attılar. Ahıska Millî Şûra Teşkilâtı bölgenin idaresini ele aldı.

25 Mart 1919'da, Cenubigarbî Kafkas Hükûmet-i Muvakkata-i Milliyesi, **Cenubigarbî Kafkas Cumhuriyesi** adını aldı. Hükûmet Başkanı Cihangiroğlu İbrahim Bey de Cumhurbaşkanı oldu. İbrahim Bey, bu hükûmetin

amacını şöyle ifade etmektedir: “*Bu hükûmetin azâsı olan ben ve arkadaşlarımın gayesi, Türklüğün, Kars ve çevresinde ebediyen yaşaması ve anavatana irtibatıydı. İngilizlerin gayesi ise Türklüğü silerek buraları Ermenilere vermektir.*”

İngiltere'nin Tiflis'teki Kafkasya İşgal Kuvvetleri Komutanı General Thomson, 10 Martta, Ermeni ve Gürcü ileri gelenleriyle bir görüşme yaptı. Bu görüşmelerde Elviye-i Selâse bölgesinin ikisi arasında paylaştırılmasına karar verildi. Plânını buna göre hazırlayan Thomson, Asser'i görevden alıp onun yerine tayin ettiği Yarbay Preston'ı yanına alarak 26 Martta Kars'a geldi.

O günlerde Posof-Ahıska bölgesinde Gürcülerle muharebe devam ediyordu. Cumhurbaşkanı İbrahim Bey de o taraflarda bulunmaktaydı. Kars'ta bulunan General Thomson, İbrahim Beyle görüşmek istiyordu. Kendisine haber gönderilerek Kars'a çağırıldı.

İngilizlerin Erivan Tümen Komutanı olan General Davie, 6 Nisanda zırhlı araçlarla Kars'a girdi. Bu arada, çoğu İngiliz üniforması giymiş Ermenilerden meydana gelen 2000 civarında asker de Kars'a geldi. Kars hükûmeti, İngilizlerin bu asker trafiğini şüpheyle karşıladı.

12 Nisan günü, Yarbay Preston, bir yazı göndererek Millî Meclis'i ziyaret edeceğini bildirdi. Ertesi günü geldi. Hükûmet üyeleriyle tek tek tanışmak istediğini bildirdi. Hükûmet Başkanı Cihangiroğlu İbrahim Bey isim okuyarak takdim ederken binanın silâhlı İngiliz askerleri tarafından kuşatıldığı anlaşıldı. Hükûmet üyeleri tutuklanarak istasyona sevk edildi.

O esnada bir İngiliz uçağı da Kars semalarından halka hitap eden bir bildiriye havadan atıyordu. Tiflis'te basılmış “İlân” başlıklı bu bildiride özetle şunlar yer alıyordu: “*İngiliz askerî kuvvetleri, Kafkasya'da asayiş düzenlemek maksadıyla buraya geldi. Kars Şûrası, bölgede bütün ahaliye hizmete davet edilmişti. O bunu yapmadı. Asayiş ve huzuru sağlamak yerine halk arasında karışıklık çıkardı. Bu şûra, İngiliz kumandanlığı tarafından azlolanmıştır. Bundan sonra idare büsbütün İngiliz kumandanlığı elindedir. Ahali onun emirlerine itaat etmelidir. Silâh taşımak yasaktır. İngilizler her millete eşit davranacaktır. Emirlere uymayanlar cezalandırılacaktır.*”

Şenkayalı Hüseyin Köycü bu baskını şöyle anlatıyor: “*İngilizlerin gayesi Şûra hükûmetini dağıtmaktı. Batum limanına on bin asker çıkarıldılar. Bunların bir kısmı, Tiflis üzerinden Kars'a geldi. Bu askerin % 95'i İngiliz değil, Hint, Cava, Yeni Zelanda, Afrika ve Avustralyalıydı. Posof-Ahıska hududundaki çarpışmalar aleyhimize dönmüştü. Buna rağmen başta hükûmet olmak üzere herkes canla başla çalışıyordu. Denilebilir ki, o zamana kadar millî harekât mefhumunu bilmeyen halkımız, Oltu ve Kars şûra faaliyetiyle*

millî harekâtın ne olduğunu anladı. İngiliz Kumandanı Dawie, 12 Nisan günü bir yazı göndererek Meclis oturumunu dinlemek istediğini bildirdi. Maiyetiyle birlikte geldi. Meclis üyeleriyle tanışmak istediğini söyledi. Cumhurbaşkanı Cihangiroğlu İbrahim Bey, Meclis Başkanı Dr. Esat Beyden başlayarak 70 kişiyi birer birer tanıttı. Bu arada pencerelerin önünden makineli tüfeklerle donanmış zırhlı otomobillerin geçtiği görüldü. Bu

mızdan sonra İngiliz kuvvetleri gölgesinde Ermeni hâkimiyeti başladı. Trenle Tiflis'e doğru yola çıkarıldık. Gümrü istasyonunda gece yarısı silâhlarımızı aldılar. Biraz sonra da istasyon kumandanı olan bir İngiliz subayı, alnıma tabancasını dayayarak koynumdaki bütün paramı aldı. Birçok hakaret ve tehditlere maruz kaldık. Bütün mesele Ermeniler üzerinde dönüp dolaşıyordu. Her yerde, her işte, her İngiliz'in



Cenubigarbî Kafkas Hükûmetinin Batum'da çıkan yayın organı Sada-yi Millet gazetesi (27 Eylül 1335/1919): Hilâfet-i Muazzama-i İslâmiyenin himayesinde Kars, Ardahan yekvücûd bir muhtariyet için hemfikirdirler !

gürültüyle mebuslar pencerelere üşüştiler. Generalin emriyle askerler salon kapılarından içeri dolmaya başladılar. General, 'Hükûmetimden aldığım emri size bildiriyorum! Adlarını okuduklarım yanıma gelsin!' dedi; adı okunanlar süngülü askerlerin arasına alınarak istasyona sevk edildiler. General, 'Biliniz ki Kars Şûrası ve Cenubigarbî Kafkas Hükûmeti yıkılmıştır! Bunun sebebi İngiliz hükûmetinin emirlerine itaat etmeyerek Ermenileri Kars'a kabul etmemek ve Sarıkamış'taki hububatın Gümrü'ye sevkine mani olmaktır. Şimdi, İngiliz hükûmetinin emrinde beş kişiden meydana gelen bir meclis kuracağız!' dedi. Çıldırlı Dr. Esat, Meşedi Samet, Örtülü'den Asker, bir Rus ve bir de Rum'dan meydana gelen kukla bir hey'et seçtiler. Çaresiz herkes dağıldı, evine gitti. Ertesi gün sokağa çıkıldığında birçok Türk görevlinin şehit edildiğini, yaralandığını, resmi dairelerin yağmalandığını gördük."

Cenubigarbî Kafkas Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Cihangiroğlu İbrahim Bey anlatıyor: "İngiliz askerî temsilcisi, ben ve arkadaşlarımı, Meclis-i Millî'de ziyaret ederken, ansızın süngülü askerleriyle kuşattı. Hey'etimizi tevkif ederek sahipsiz kalan bîçare Kars ahalisini, cebren Ermenilere tâbi kıldı. Bu şekilde Kars'tan ayrılma-

yanında Türk kanına susamış, Müslüman bağrını deşmeye hazır bir Ermeni karşımıza çıkıyordu. Söz, İngiliz hükûmetinin değil, tercüman, arabacı, gar işçisi gibi Ermenilerindi! Ertesi sabah Tiflis istasyonunda bir İngiliz askerî hey'eti karşısına çıkarıldık. İlk hitap: "Kars'a Ermenileri niçin kabul etmediniz?" oldu. Ermeni zulmüne uğramamış, ailesinden en az iki üçünü kurban vermemiş Müslüman ailelerinin hissiyatını ve hazır bir sükûnet sağlanmışken yeniden alevlendirmenin uygun olmadığını anlatmak mümkün olmadı. Maruz kaldığımız hakaret ve uğradığımız gasp ve yağmadan şikâyet ettik. Bu kış zamanı üzerimize örteceğimiz hafif bir örtü dahi vermediler. Hayvan gibi Batum'a, oradan da vapurun hayvan doldurulan yerine konularak İstanbul'a götürdüler. İstanbul'da Arabyan Hanı'na kapatıldık. 28 Mayıs'ta, Ziya Gökalp ve diğer Türk aydınlarıyla birlikte bir İngiliz gemisiyle Malta adasına sevk edildik."

Cenubigarbî Kafkas Cumhuriyeti'nin Hariciye Mümessili olan Piroğlu Fahrettin Bey, Osmanlı makamlarıyla görüşmeler yapmak üzere 3 Mart'ta Erzurum'a gönderilmişti. Burada, askerliği döneminde Kars Millî Şûrası'nda çalışmış olan Erzurumlu Avukat Hüseyin Avni Ulaş'la iş birliği

yaparak Erzurum basını aracılığıyla beyanname-ler yayımladı. Fahrettin Bey Erzurum'da bulun-duğundan, Kars baskınında yakalanıp sürgüne gönderilemedi!

Kars Parlamento Başkanı Çıldır Dr. Esat Oktay anlatıyor: “İngilizler ara sıra geliyor, Meclis oturumlarını takip ediyorlardı. Her gelişlerinde de önceden haber veriyorlardı. Biz de gündemi ona göre tanzim ediyorduk. Son defa geldiklerinde Cumhurbaşkanı İbrahim Bey karşıladı. Ben de zili çalarak izinsiz gelmelerini hoş görmediğimi belirttim. Fakat onlar bizi dinlemediler ve mebuslarla teker teker tanışmak istediklerini bildirdiler. Ben mütemadiyen zil çalıyor ve bu usulsüzlüğü protesto ediyordum. O arada bir patlama sesi geldi. Meclis binasının İngiliz askerleri tarafından sarıldığını anladık. Başta İbrahim Bey olmak üzere hükümet üyelerini alıp istasyona götürdüler. Bir İngiliz subayı, 'Bunu yapmak zorundayız. Merak etmeyin arkadaşlarınıza kavuşacaksınız.' dedi. Ben, hepimizi kısım kısım sevk edeceklerini düşündüm. İngilizler Kars'ta yaşayan etnik gruplardan meydana gelen bir koalisyon hükümeti kuracaklarını söylediler. Yapılacak bir şey yoktu. Meclis kâtiplerine evrakı toplamalarını söyledim. (Ahıskalı) Fahreddin (Atabaş) ve Sami Beğ (Subay-Mülazım) zabıt kâtibi idi. Evrakı topladılar. Böylece bu safha bitmiş oldu. İngilizler, Batum'un bu hükümet sınırları içine alınmasına şiddetle itiraz ediyorlardı. Bizim Türkiye ile irtibatımız olup olmadığını ciddî şekilde kontrol altına aldılar. Fakat fedakâr asker, subay, memur ve gönüllülerimiz millî mücadeleye devam ettiler.”

Dr. Esat Oktay'ın, “Oltu'da Yasin Bey benim sağ kolumdu.” dediği Yasin Akdağ anlatıyor: “Mütarekeden sonra ordumuz çekilince, buraları idare etmek ve Ermenileri memleketeye sokmamak maksadıyla Kars'ta Şûra Hükümeti kuruldu. Oltu da bir sancak olarak bu hükümete katıldı. Oltu'da daha önce hazırladığımız bir tabur askeri, 26 Aralık 1918'de, hükümet merkezi olan Kars'a götürdük. İngiliz askeri de Kars'a geldi. İngilizler, askerî tabyaları bize verdiler. İstasyon ve çevresi onların kontrolündeydi. Karargâhları da Dereiçi'ndeydi. Ara sıra bizim tabyaları dolaşıyorlardı. Şûra

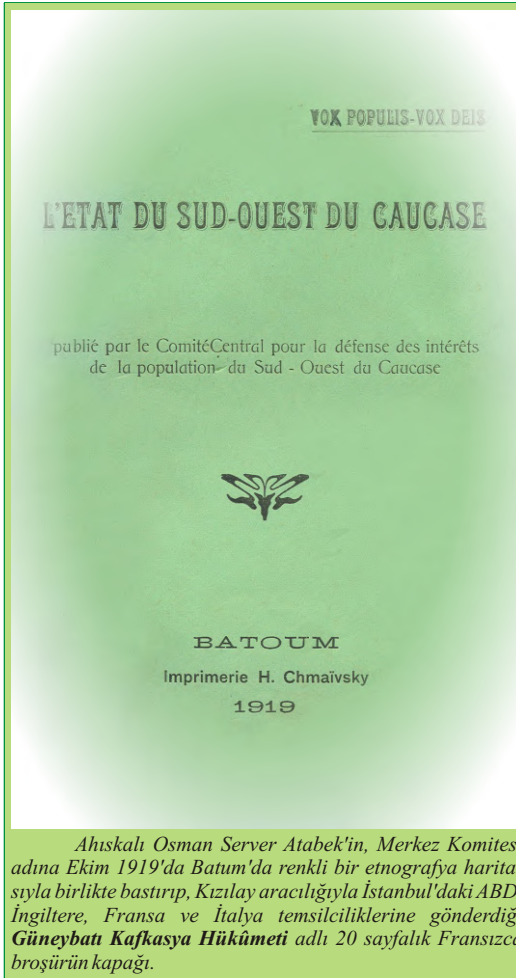
Hükümeti bu tabyaların muhafız komutanlığını bana verdi. Türk ordusundan kalan bir yüzbaşı, bir teğmen ve dört çavuş da bizimle beraberdi. Tabyalarda, Ruslardan kalan ambarlardan, Posof, Göle ve Oltu'ya cephane sevk ettik. İngilizler, Şûra Hükümetini sıkıştırarak Ermenilerin Kars'a gelmesine müsaade edilmesini istiyor, hükümet de bu isteği kararlilikla reddediyordu. 12 Nisan 1919 günü, İngiliz askerlerinin istasyondan şehre doğru aktığını gördük. Durumun nazik olduğunu anladık. Derhal karargâha geldim. Dağınık durumdaki askerimizi topladım, mevzi aldurdım. Şehirde silâhların alınıp hükümetin dağıtıldığı haberi geldi. Sayı ve teçhizat itibarıyla ölçülmez derecede yüksek bir kuvvete karşı gelip mevcudumuzu beyhude yere eritmeyi uygun görmedim.

Artık burada yapacağımız bir şey yoktu. Askerimi alıp Oltu'ya getirdim.”

Nisanda yeni bir hamleyle taarruza geçen talimli ve teçhizatlı Gürcü ordusuyla yapılan mücadeleler, İngilizlerin araya girmesiyle son buldu. 13 Nisan 1919'da Kars hükümeti yıkılınca bölge Türk kontrolünden tamamen çıktı. İngilizler, bölgeyi Ermeni ve Gürcüler arasında paylaştırdı! Gürcü ordusu, Ahıska ve Posof üzerinden gelip 20 Nisan'da Ardahan'ı işgal etti. Şehrin ortasından geçen Kür ırmağının sol sahili Gürcülere, sağ tarafı da Ermenilere verilmmişti!

20 Nisan'da Ardahan'a gelen Gürcü ordusunun komutanı **General Kvinitatze anlatıyor:** “Ahıskalı Server Bey, Ahıska ve Ahılkelek ahalisinin Gürcü hükümetinin idaresinden memnun olmadığını söyleyerek Cenubi-garbî Kafkas Hükümeti'nden de yardım alarak Ahıska'da isyan çıkardı. Bu isyan neticesinde kıtalarımız ve mülkî memurlarımız Ahıska ve

Ahılkelek'i tahliye ederek Borcom'a çekildi. 25 Şubat'ta, buradaki orduya komutan olarak tayin edildim. 1 Mart'ta taarruza geçtim, o gün Azgur'u, ertesi gün de Ahıska'yı aldım. Cenubi-garbî Kafkas Hükümeti, bir yazı göndererek Gürcistan'la dost kalmak istediklerini ve Gürcü ordusunun geri çekilmesini istedi. Bunu Tiflis'e bildireceğimi, bu arada Ardahan'ın derhal tahliyesini ve Server



Beyin de 48 saat zarfında teslim edilmesini istedim. Aksi takdirde harekâta devam edeceğimi bildirdim. Askerimiz taarruza geçti. Düşman, Posof-Hanyeri (Ulgar) dağlarına doğru çekildi. Tiflis hükûmeti gönüllü olmasa da ben Ardahan'a taarruz ederek işi kökünden halletmek istiyordum. Her şeye rağmen Ardahan'a doğru hareket emrini verdim. General Artmeladze'nin Posof-Hanyeri geçidinden ve Prens Sumbatoşvili'nin de Ahılkelek'ten Çıldır'a doğru yürümesini emrettim. Fakat orduda fikir birliği yoktu. Taarruzda hazır bulunması için Harbiye Nazırı Ramişvili'nin Ahıska'ya gelmesini istedim, gelmedi. Hükûmet, Ardahan'a taarruz etmememi, bulunduğum yerde kalmamı emretti. Bu emre itaat etmeyerek Ardahan'a hareket emri verdim ve 20 Nisan'da Ardahan'ı işgal ettik, Göle'ye kadar gittik. O günlerde Cenubigarbî Kafkas Hükûmeti üyeleri İngilizler tarafından tutuklanmıştı. İngilizler Ardahan Suyunun sol sahilini bize, daha zengin ve mümbit olan sağ tarafını da burada savaşa katılmayan Ermenilere verdiler. Bizim elimizde sadece kıışlar vardı! Siyasetçilerimizin 'Bolşevik muahedesi' dedikleri Kars Antlaşması'nın Kafkasya'ya ait olan hükümlerini kabul etmediğimiz takdirde, Gürcü Menşeviklerinin 1921'de Batum'u Türkiye'ye terk eden muahedelerini kabul etmemiz lâzımdır. Siyasetçilerimiz, hatalarını unutarak hiçbir zaman Gürcistan'a mal olmayan topraklar üzerinde Türkiye'ye ve herkese karşı gülünç ve hülya dolu iddialar ileri sürmektedirler."

Kars Millî Şûrası'nın en aydın kişisi olan Ahıskalı Hukukçu ve Mühendis Osman Server (Atabek), İngilizlerin Kars baskını sırasında Posof-Ahıska kesiminde Gürcülerle mücadele etmekteydi. Gürcülerin tam teçhizatlı ve talimli ordusu karşısında tutunamayınca Göle üzerinden Oltu'ya geldi. Batum'da, bölgenin sosyal ve siyasî durumunu gösteren haritalı bir dokümanı Batum'da Fransızca olarak bastırdı. Kars hükûmetinin Erzurum'da bulunan Hariciye Mümessili Fahrettin Beyin verdiği resmî güven belgesiyle Paris Barış Konferansı'na gitmek üzere İstanbul'a geldi.

O günlerde Cenubigarbî Kafkas Cumhuriyeti'nin İstanbul'da bulunan murahhası Atbaşıoğlu **Asaf Beyin**, Parlamento Başkanı Dr. Esat Beye yazdığı mektuptaki şu ifadeler kayda değer: "İstanbul'da Amerika, İngiltere, Fransa ve İtalya devletlerinin diplomatik mümessillerine muhtıramızı sunduk. Ardahan istikametinde Gürcülerin Müslümanlara yaptıkları vahşeti bu devletler nezdinde protesto ettik. Neticede Gürcülerin bu vahşi hareketlerini durdurmaya muvaffak olduk. Paris'e gitmemiz lâzımdı fakat parasızlık yüzünden gidemedik. Ermeniler, büyük bir devlet olmak istiyorlar. Medenî milletler,

Ermeniler gibi yapmazlar. Ermenilerin Kafkasya'da bize yaptıklarını hiçbir millet diğer bir millete yapmamıştır. Onun içindir ki Müslümanlar, Ermeni tebaası olarak yaşayamaz. Ermeniler, Müslümanları idare etmeyi bilmezler. Rusya, harbi kazandığı zaman, onun büyük bir devlet olduğunu bildiğimiz hâlde istemeyerek onun hâkimiyetini kabul ettik. Şimdi ise yenilmiş, savaş meydanından şerefsizce kaçmış, vahşi, her fırsatta bizi öldüren, sayı olarak da bizden az olan Ermenilere tâbi olmak mümkün değildir. Çünkü onlar bizi öldürmek ve kanımızı içmek istiyorlar. Kimse bizi Ermenilere esir edemez! Mitolojide yaşayan Ermenistan bugün yoktur. Ermeniler, zengin, kültürlü ve kabiliyetli olduklarını söylerler! Hâlbuki onlar, adi, muhteris, kinci, basit pazarıcı, ikiyüzlü insanlardır. Ermeniler devlet kursalar da Türkiyesiz yaşayamazlar. Çünkü onlar, başkalarının, bilhassa Türklerin kanını içmeden yaşayamazlar. Zaten Ermeniler, başkalarının arasında kan emerek, parazit olarak yaşamayı severler. Bu, Ermenilerin kan ve iliğine işlemiştir. Ermeniler, Avrupa'ya, Müslümanların vahşetini anlatıyorlar! Kendilerinin Müslümanlara yaptıkları canavarlık ve vahşeti kimsenin bilmediğini zannediyorlar. Ermeni birliklerinin geldiği yerlerde Müslüman ahaliye karşı yaptıkları zulüm, işkence ve vahşeti burada yazmaktan bile korkuyorum, tüylerim ürperiyor. Binlerce köy boş kaldı. İnsan nâmına hiçbir kimse ve ev nâmına da taş taş üstünde bırakmadılar. Askerler hariç, Müslümanlar bu harpte umum sayılarının %90'ını kaybettiler; Ermenilerin kaybı %10'dur."

93 Harbi'yle Rusların eline geçen Evliye-i Selâse, 40 yıl sonra anayurda kavuşmuştu. Bu sevinç uzun sürmedi, Mondros Mütarekesi'yle yeniden ayrı düştü. Bu dumanlı havanın fırsatını kaçırmak istemeyen Ermeni ve Gürcüler, sahneye çıktılar. Yerli ahalinin ileri gelenleri, teşkilâtlanarak kendi millî hükûmetini kurmuştu. Bölge, altı ayı Osmanlı, beş ayı da Millî Şûra idaresi olmak üzere bir yıla yakın bir süreden sonra İngilizlerin eline geçti. İngilizler de 13 Nisan 1919'da Cenubigarbî Kafkas Cumhuriyeti'ni yıkarak inisiyatifi Ermenilere verdiler. İngiliz himayesinde, mülkî ve askerî erkânıyla beraber binlerce sivil Ermeni Kars'a geldi. 30 Nisan'da Kars ve çevresi, tamamen Ermeni kontrolüne geçti. Yeni bir vahşet devri başlıyordu

Devamı var

**Derginize üye olunuz,
Adresinize gelsin.**